

W.A. van Ham

Noord-Brabantse wapens en vlaggen

*Wapens en vlaggen van de provincie, gemeenten, dorpen,
waterschappen en kerkelijke instellingen*

Tekst bezorgd door Gert Beuving, Joost de Graauw,
Joss Hopstaken en Johanna Jacobs

Colofon

Uitgever	Uitgeversmaatschappij Walburg Pers, Zutphen (www.walburgpers.nl)
Redactie	Gert Beuving, Joost de Graauw, Joss Hopstaken, Johanna Jacobs
Vormgeving	Pim Huijgens, Page & Poster Graphics, Bergen op Zoom
Omslagfoto	Collectie Het Noordbrabants Museum, 's-Hertogenbosch. Foto Peter Cox
Afbeeldingen	Omslag, 8 tot en met 13 en 17 tot en met 24 Collectie Het Noordbrabants Museum 's-Hertogenbosch. Foto's Peter Cox Mevrouw Ina Adema. Foto Ilse Wolf De afbeeldingen van de wapens zijn grotendeels afkomstig uit het archief van de Hoge Raad van Adel. Waar deze ontbraken, kwalitatief onvoldoende of incompleet waren, komen ze in de meeste gevallen uit het boek <i>Wapens en vlaggen van Noord-Brabant</i> van de schrijver dezes en uitgegeven door de Walburg Pers in 1986. Waar nodig zijn sommige afbeeldingen verbeterd en in een enkel geval opnieuw getekend zoals het wapen van het dorp Srijbeek door heraldisch tekenaar William Coolen. De afbeeldingen van de vlaggen komen uit het persoonlijk archief van de schrijver. Waar nodig is de kwaliteit ervan verbeterd. Afb. 2 <i>Nieuwe Tafel van Zee Vaarende Vlagge des Weerelts</i> , 1695; afb. 5 Erfgoed 's-Hertogenbosch; afb. 14 Tekening W.F.J. Juten in: <i>Taxandria</i> 40 (1933) 45; afb. 15 Regionaal Archief Tilburg; afb. 16 Foto Han Bos.
ISBN	978 94 6456 037 4
e-ISBN	978 94 6456 038 1
NUR	693

Deze uitgave is financieel mogelijk gemaakt door een particuliere gift, de Mastboom Brosens Stichting, Brabants Heem en het Prins Bernhard Cultuurfonds Noord-Brabant

© 2023 Uitgeversmaatschappij Walburg Pers, Zutphen

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Inhoud

Ten geleide	7
Verantwoording	9
Hoofdstuk I Wapens en vlaggen	13
Hoofdstuk II Wapens en vlaggen van de provincie, gemeenten, dorpen, waterschappen en kerkelijke instellingen in Noord-Brabant	65
Hoofdstuk III Officiële beschrijvingen van de wapens en vlaggen	261
Hoofdstuk IV	303
Bijlagen:	
Lijst van termen	304
Literatuurlijst	313
Register van personen, plaatsen en gebieden	331
CV auteur en redactie	343

Ten geleide

Een vlag of wapen vertelt een verhaal. Het verhaal van dorpen, gemeenten, kerkelijke instellingen. Vaak zijn vlag of wapen al eeuwen in gebruik, een herkenningsteken door de tijd heen. In andere gevallen zijn het wapens en vlaggen die nieuw zijn, bijvoorbeeld omdat gemeenten samengingen.

De heraldiek, de wapenkunde is niet makkelijk te begrijpen. Dat geldt ook voor de symboliek van een vlag. Waar komen de kleuren en de afbeeldingen vandaan? Het is de grote verdienste van Willem van Ham dat hij geschiedenis, herkomst en betekenis van de wapens en vlaggen van Noord-Brabant bijeenbracht in een boek. Een uniek standaardwerk, tot stand gekomen dankzij noest monnikenwerk. Dat boek is nu, aangevuld en bijgewerkt, opnieuw uitgegeven. Het is een aanrader voor iedereen die interesse heeft voor de geschiedenis van eigen stad of dorp, voor Brabant.

Ina Adema

Commissaris van de Koning

Verantwoording

Toen Willem van Ham op 3 juni 2020 overleed, liet hij een manuscript na over alle facetten van wapens en vlaggen van gemeenten, dorpen, waterschappen en kerkelijke instellingen in de provincie Noord-Brabant. Uiteraard vormt de provincievlag waaraan hij in 2003 de publicatie *De Brabantse vlag: geschiedenis en betekenis*, wijdde eveneens onderdeel van dit manuscript dat hij eind 2018 voltooide.

In oktober 2021 besloten drie redacteuren die meegewerkt hadden aan de herdenkingsbundel *Willem van Ham zijn leven zijn werk zijn levenswerk*, waarvan het eerste exemplaar precies een jaar na zijn overlijden op 3 juni 2021 werd overhandigd aan de commissaris van de Koning van de provincie Noord-Brabant, mevrouw Ina Adema, het manuscript ter hand te nemen en uit te geven. De drie initiatiefnemers – Joost de Graauw, Joss Hopstaken en Johanna Jacobs – vonden Gert Beuving als heraldisch deskundige bereid het werkgroepje te versterken. Dat laatste was met name van belang voor de laatste stand van zaken op het gebied van wapens en vlaggen van de gemeenten, immers per 1 januari 2022 vonden er wederom twee gemeentelijke fusies plaats.

Uitgangspunt werd het voorliggende manuscript, dat wil zeggen dat de opzet en het taalgebruik van Willem van Ham leidend waren. Zijn ‘hand’ moest duidelijk herkenbaar zijn en blijven. Hier en daar zijn verduidelijkingen in de tekst aangebracht en waar nodig extra voetnoten toegevoegd. Ook werd een Lijst van termen gemaakt: niet iedereen is op de hoogte van de in de heraldiek en banistiek, dus wapen- en vlaggenkunde, gebruikte woorden. In de Lijst worden dergelijke vaktermen verklaard. Uit de tekst van het manuscript bleek dat Willem van Ham graag een register wilde opnemen dat het zoeken naar personen, plaatsen en gebieden vergemakkelijkt. De bezorgers van het manuscript hebben deze wens ingewilligd.

Het boek bestaat uit vier hoofdstukken. In Hoofdstuk I neemt Van Ham de lezer als het ware bij de hand. Hij legt voor de leek uit wat wapens en vlaggen zijn, hoe ze ontstaan zijn maar ook hoe ze gebruikt worden. Hoofdstuk II vormt het hoofdbestanddeel van de publicatie. Hierin worden alle wapens en vlaggen van de gemeenten, dorpen, waterschappen en kerkelijke instellingen beschreven en het ontstaan en de geschiedenis ervan toegelicht. Dit hoofdstuk vormt een zeer rijke schat aan informatie. Elke beschrijving wordt afgesloten met **Publicaties** en **Verder lezen**. Daaronder staan deels verkorte literatuurverwijzingen voor de in dat wapen of die vlag geïnteresseerde lezer of kenner. De verkorte weergave bevat alle informatie om het werk in de

Literatuurlijst te kunnen achterhalen. Achter de naam van de auteur of uitgever volgt meteen tussen haakjes het jaartal van de literatuurverwijzing. Dit heeft Willem van Ham bewust gedaan: hij wilde dat meteen duidelijk werd wat de oudere en de meer recente publicaties over dat onderwerp waren. Omdat de literatuurvermeldingen heel specifiek verwijzen naar het wapen of de vlag van één gemeente, dorp, stad, waterschap of kerkelijke instelling, zijn deze opgenomen in de Literatuurlijst specifiek. In de Literatuurlijst algemeen worden de meer algemene publicaties die ten grondslag hebben gelegen aan de totstandkoming van dit boek opgesomd. De Literatuurlijst is op alfabetische volgorde van de (eerste) auteur of uitgevende instantie gerangschikt en indien deze met meerdere publicaties staan vermeld, ook op chronologische volgorde. Eveneens voor de kenner of liefhebber is Hoofdstuk III waarin de authentieke teksten, dus met schrijf- en spelfouten, van de toekenning van wapens en vlaggen ofwel bij Koninklijk Besluit op advies van de Raad van Adel ofwel door het gemeentebestuur in het geval van dorpswapens en -vlaggen, staan vermeld. Hoofdstuk IV omvat de Bijlagen (Lijst van termen, Literatuurlijst, Register van personen, plaatsen en gebieden, en CV auteur en redactie).

Met *Noord-Brabantse wapens en vlaggen* heeft Willem van Ham postuum een zeer belangwekkende publicatie toegevoegd aan zijn onwaarschijnlijke bibliografie die bij zijn overlijden op 592 werken uitkwam waaronder enkele standaardwerken zoals zijn proefschrift uit 2000 *Macht en gezag in het Markiezaat. Een politiek-institutionele studie over stad en land van Bergen op Zoom*. Deze bibliografie, opgenomen in het hierboven genoemde herdenkingsboek, bevat tal van studies over wapen- en vlaggenkunde. Als oprichter van de Noordbrabantse Commissie voor Wapen- en vlaggenkunde, adviseerde hij, samen met de andere leden, gevraagd en ongevraagd gemeenten en andere provinciale instellingen over hun wapen of vlag. Lang niet altijd werd deze raad opgevolgd waardoor er merkwaardige ‘fouten’ in wapens en vlaggen zijn geslopen. Daarvan geeft Van Ham in onderhavige publicatie enkele voorbeelden.

In 1986 kwam van zijn hand *Wapens en vlaggen van Noord-Brabant* uit. Het *Ten geleide* van de toenmalige secretaris van de Hoge Raad van Adel, mr. Otto Schutte, sluit af met “Tot slot wordt de wens uitgesproken dat andere provincies het in Noord-Brabant begonnen initiatief mogen volgen.” Deze wens is niet in vervulling gegaan. Met *Noord-Brabantse wapens en vlaggen* blijft Noord-Brabant de enige provincie met een dergelijk standaardwerk. En dat is niet vreemd gezien de ongelooflijke kennis, de mateloze energie en het onverzettelijke doorzettingsvermogen die aan dit werk ten grondslag liggen. Het moge duidelijk zijn: dat is aan zeer weinigen gegeven. Willem van Ham had deze unieke eigenschappen en hij heeft zijn hele leven besteed aan onderzoek en publiceren.

Bovendien is hij erin geslaagd een niet alledaagse materie voor een breed lezerspubliek toegankelijk te maken. Daarvoor kunnen wij hem alleen maar dankbaar zijn.

Dankbaar zijn we ook voor het Ten geleide van de commissaris van de Koning van de provincie Noord-Brabant, mevrouw Ina Adema. Met haar introductie wordt het belang van deze publicatie voor de heraldiek en banistiek in het algemeen en voor de provincie Noord-Brabant in het bijzonder, onderschreven. Dankbaar zijn wij voor de voorbeeldige samenwerking met de Walburg Pers in de persoon van Anja van Leusden. Een boek moet uitgegeven worden en de onmiddellijke bereidheid van deze gerenommeerde uitgever om dat te doen, onderstreept de waarde van dit werk.

Voor de zeer verzorgde en aantrekkelijke vormgeving staat Pim Huijgens van Page & Poster Graphics in Bergen op Zoom garant.

Ten slotte: zonder de financiële bijdragen van een particulier, de Mastboom Brosens Stichting, Brabants Heem en het Prins Bernhard Cultuurfonds Noord-Brabant, zou deze uitgave niet tot stand zijn gekomen. Dank daarvoor.

De bezorgers van het boek wensen u heel veel leesplezier en geestelijke verrijking toe!

Gert Beuving, Joost de Graauw, Joss Hopstaken en Johanna Jacobs

I

Wapens en vlaggen

Wapens en vlaggen

De schilderijenreeks, vervaardigd tussen april 1804 en juni 1805, in Het Noordbrabants Museum te 's-Hertogenbosch die een fleurig geheel van voorstellingen rond een heraldisch wapen vormt, verraste de schrijver bij zijn zoektocht naar een begin voor zijn verhaal. Die reeks begint met het grote wapen van Brabant, bevestigd aan een monumentale gevel van een poort of gebouw. Twee engeltjes zijn bezig kleinere wapenschilden op het voetstuk aan te brengen. Dat zijn de blazoenen van de in die tijd voornaamste Noord-Brabantse steden. Breda en Bergen op Zoom zijn al geplaatst. Het engeltje links komt het wapen van Den Bosch aandragen.

De voorstelling herinnert aan het politieke herstel van de provincie in juni 1802. Dat was een belangrijk moment na jaren van discussie en strijd over de indeling van de Bataafse Republiek, zoals Nederland toen heette. Die ging ook toen over de staatsopbouw. Moest men kiezen voor een eenheidsstaat, waarbij men het land bestuurlijk versnipperde in kleinere regio's of alles weer gaan doen zoals vroeger, toen het bestond uit een klein aantal krachtige, zelfbesturende provincies?

De discussie was na de komst van het Franse leger in 1795 begonnen en drie jaar later bij de invoering van de eerste Nederlandse grondwet beslist ten gunste van de eenheidsstaat. De versnippering in kleine districten die daar het gevolg van was, bracht alleen maar verwarring. Al gauw verlangden de Nederlanders terug naar het oude

stramien. Daarvoor was een nieuwe grondwet nodig geweest. De eenheidsstaat bleef, maar de provincies kregen herstel van hun autonomie, ook Brabant. Zelfs in de middeleeuwen getrokken binnengrenzen kwamen (voorlopig) weer op de kaart.

Het nieuwe bestuur van Brabant, toen departement genoemd, liet deze belangrijke politieke gebeurtenis vastleggen in de genoemde schilderijenreeks die nu nog bestaat. Deze omvatte de wapens van de steden en van de districten in het platteland. De schilderijen kwamen te hangen in de vergaderzaal van het departementaal bestuur, onderdeel van het voormalige gouvernement van de vesting 's-Hertogenbosch. Een drietal van hen is weer terug op zijn oorspronkelijke plaats in de later zo fraai herbouwde zaal. De rest van de reeks vormt een

kleurrijk geheel in de aangrenzende entree van Het Noordbrabants Museum. De artistieke opdracht ging naar de Bossche kunstenaar Quirinus van Amelsfoort (1762-1820). Hij ging samen met zijn assistent Franciscus Johannes de Groot (1770-1813) aan het werk, dat in juni 1805 werd voltooid.

Wapens en vlaggen zijn soms eeuwenoude, soms pas onlangs bijeengebrachte zaken van symbolische waarde. Velen zullen allereerst worden getroffen door de diversiteit van kleuren en vormen. Sommigen zullen constateren dat het niet allemaal goud is wat er blinkt. Het materiaal werd door de geschiedenis geijkt en gelouterd, maar ook beschadigd en vervormd: niet zelden door onvoldoende inzicht en achteloosheid. Positief geredeneerd: er ligt nog een culturele taak gereed voor de toekomstige generatie Brabanders.

Dit boek geeft veel bijzonderheden over de wapens en vlaggen en hun beschrijving in Hoofdstuk II vult meer dan de helft van de bladzijden. Schrijver en redactie vonden dat zij ook naar de samenhang moesten kijken. Daarbij bleek Noord-Brabant een geheel van uiteenlopende typen landschappen te zijn, elk met een eigen verleden. Samenbindend was ooit het grote hertogdom Brabant geweest, waarvan het was afgesplitst door onenigheid in politiek, religieus en cultureel opzicht. De Bataafse tijd bracht meer eenheid, zij het op kleinere schaal. Ook dit weerspiegelt zich in sommige wapens en vlaggen.

Maar laten wij positief eindigen met dankbaarheid voor wat bewaard bleef en hier bijeen gebracht kon worden. Onze dank gaat uit naar allen die op een of andere wijze aan de totstandkoming van dit werk hebben bijgedragen.

Hoe zit dit boek in elkaar?

- In Hoofdstuk I kan de belangstellende lezer een en ander vinden over wapens en vlaggen in het algemeen en vooral in de provincie Noord-Brabant.
- In Hoofdstuk II worden de wapens en vlaggen per soort afgebeeld en toegelicht.
- In Hoofdstuk III zijn de officiële beschrijvingen van de wapens en vlaggen opgenomen. De wetenschapper of geïnteresseerde liefhebber kan hierin de authentieke teksten vinden waarin regelmatig de aloude vaktaal wordt gebruikt.
- In Hoofdstuk IV treft u de Lijst van termen met verklaringen van in de beschrijvingen van wapens en vlaggen gebruikte woorden, bestemd voor de lezers die een iets uitgebreidere informatie op prijs stellen.
- Daar bevindt zich ook de Literatuurlijst van de boeken en tijdschriften die voor het schrijven van de teksten gebruikt zijn.
- Tenslotte is een Register van personen, plaatsen en gebieden toegevoegd.